

MASIA/DEMOGRAFIA/ENTORN.**LA NOVA PAGESIA. MODELS AGRARIS
VINCULATS AL TERRITORI****NEUS MONLLOR***Consultora a Arrels a Taula***Introducció**

La masia és un element únic en la història de la societat catalana rural a partir de la qual s'ha organitzat la vida familiar i laboral arreu del nostre país. Els canvis socioeconòmics de les últimes dècades, i sobretot a partir dels anys seixanta, han introduït diverses dinàmiques que han afectat el món de la masia, la seva demografia i el seu entorn.

En aquest bloc es presenten diverses ponències que mostren com el paper de la masia ha evolucionat i com aquests canvis formulen reptes nous per a les properes generacions. Totes les comunicacions defensen la recuperació de la masia com a element estratègic d'integració dels valors socials, culturals, ambientals i econòmics de la societat rural actual. Deixar perdre la masia és un camí que no es preveu des d'una mirada estratègica envers un futur més sostenible i solidari.

Segons Eizaguirre i Crosas (2015), la masia es pot definir a partir de quatre ítems: 1) una edificació, una casa d'agricultor; 2) una institució política i social, majoritàriament una família; 3) una activitat casi exclusiva de produir béns agraris i de cuidar el bestiar, i 4) autogovern, autoabastiment i autogestió com a model d'organització territorial. Aquesta definició emmarca el caràcter multidisciplinari que la masia i la seva activitat socioeconòmica alberguen. Per Esteve i Valls (2015), la masia és un element idiosincràtic del poblament de Catalunya, indèstriablement lligat a un tipus d'explotació agrària i ramadera de la terra i a un sistema de transmissió generacional del patrimoni. Les diverses comunicacions qüestionen aquestes definicions i les actualitzen per tenir una imatge més acurada de què és i què significa la masia per a la societat actual, tant rural com urbana.

Per la seva banda, diversos autors posen de manifest els canvis que es donen en aquestes masies, en els espais rurals de la seva geografia, així com en les múltiples activitats que s'hi duen a terme. En primer lloc, Esteve i Valls (2015) situen l'èxode rural i l'abandonament de l'activitat agrària com un procés progressiu que comença cap a l'any 1860 i que arriba fins als nostres dies. Diverses crisis socials i econòmiques releguen l'activitat dels masos enfront de les dinàmiques noves de les àrees més urbanes.

En segon lloc, cal tenir en compte el canvi progressiu del model productiu de les explotacions agràries catalanes, sobretot des de 1955 (Reguant, 2015). Aquest canvi posa de manifest el pas d'una agricultura basada en la família i en els treballs manuals a una agricultura cada vegada més mecanitzada i assalariada que dona pas al model agroindustrial català. Aquest canvi provoca modificacions en el món rural i en el món de la masia catalana, tant pel que fa a la demografia com a les activitats agràries que es duen a terme al territori.

En tercer lloc, s'ha d'esmentar l'evolució dels usos productius i reproductius de la masia (Monllor, 2015). La masia deixa de ser el node de les activitats productives i reproductives de bona part de la societat rural per esdevenir cada vegada més una edificació buida de contingut que refà els seus usos en funció de les noves tendències urbanes. Aquesta dinàmica crea situacions de col·lapse social i ambiental, ja que les noves generacions no se senten atretes per la feina als masos familiars i moltes terres queden abandonades en perdre la seva funció prioritària.

Finalment, Tort (2015) posa de manifest com s'ha arribat a desprestigiar l'onomàstica genuïna en tenir poca consideració per la història i la cultura del lloc. Al mateix temps, també identifica la revalorització, en els últims anys, de noves nomenclatures que indiquen més consciència.

De les diverses comunicacions se n'extreu la idea general que la modernització agrària del segle xx ha anat restant valor a la funció multidisciplinar de la masia, al mateix temps que des dels inicis del segle xxi hi ha molts dels atributs clàssics de la masia que es recuperen i es posen en valor. Hi ha quatre dinàmiques que canvien amb el procés de modernització que es poden resumir en el pas: 1) d'una agricultura de les persones a una agricultura de les màquines; 2) d'un model intensiu en mà d'obra a un model intensiu en capital i maquinària; 3) d'una diversitat productiva a un monocultiu i especialització; 4) d'una integració ambiental i territorial a un menyspreu de la multifuncionalitat agrària. Aquests són els canvis que es donen al segle xx i que en diferents mesures, escales i processos, es recuperen actualment a partir d'una posada en valor dels temes agraris, alimentaris i territorials.

La nova pagesia

El canvi de segle també aporta dinàmiques emergents pel que fa als temes del relleu generacional de l'activitat agrària. Per una banda, les explotacions familiars ja no es traspassen únicament de pares a fills. Aquest fet provoca un trencament familiar, cultural i patrimonial que afecta la funció de la masia i que posa en entredit una manera de fer ancestral vinculada a la figura de l'hereu. S'identifica una mutació estructural de la família pagesa que obre les portes que nous models empresarials i d'organització social s'ocu-

pin de les tasques de producció d'aliments i de cura per l'entorn. La incorporació de pagesia nouvinguda al sector sense orígens agraris introdueix elements nous d'innovació així com mirades alternatives al sistema agrari tradicional.

Segons Monllor (2012), hi ha un sorgiment d'un model agrari nou basat en dinàmiques que recuperen alguns dels valors ancestrals del model agrari tradicional, al mateix temps que incorporen elements actuals com les noves tecnologies de la informació o millores en els sistemes de producció, elaboració i comercialització. S'identifica la nova pagesia com una generació de pagesos i pageses que duen a terme la seva activitat en el marc del nou paradigma agrosocial, tant si són pagesia tradicional com pagesia nouvinguda, el que importa és que el seu model de producció defensa els valors d'un canvi de paradigma. Aquest escenari s'identifica amb els components de l'escala local, la diversitat, el medi ambient, la cooperació, la innovació, l'autonomia, el compromís social i l'alentiment. En aquest marc la nova pagesia es mostra optimista, creativa i conscient del seu paper com a productora d'aliments així com de generadora d'externalitat positives. El sorgiment d'una nova pagesia és un element estratègic de relleu generacional, així com de rejuveniment del camp i del món rural català. Això sí, el paper tradicional de la masia es transforma per poder donar resposta als reptes nous del segle XXI.

El model agrari que posa en pràctica la nova pagesia i que respon al nou paradigma agrosocial es resumeix en: 1) canals curts de comercialització; 2) diversificació de la producció i la comercialització; 3) cura pel medi ambient, la salut i l'entorn; 4) cooperació per competir; 5) innovació més enllà de la modernització; 6) cerca de la màxima autonomia; 7) compromís amb les generacions properes; 8) desintensificació dels models productius. Aquests atributs estan en consonància amb els reptes nous de les societats modernes i són els que configuren l'escenari en el qual la masia té sentit, tant des d'una vessant econòmica, com social, ambiental i cultural.

Aportacions de les comunicacions

La primera comunicació "Les masies i la creació de nous nuclis de poblament al Penedès durant l'expansió vitícola de 1760 a 1890", dels autors Montserrat Cucurella Jorba i Francesc Valls Junyent, reivindica el paper que va tenir la masia com a element dinamitzador del poblament al Penedès durant la llarga fase d'expansió de la viticultura que va de mitjan segle XVIII fins a la invasió de la fil·loxera a la darrera dècada del segle XIX. Els autors mostren com el procés d'especialització vitivinícola del Penedès que va ser impulsat des de les masies va comportar un creixement demogràfic molt significatiu i, en conseqüència, l'aparició de noves unitats de poblament, que es defineixen com a nuclis de colonització vitivinícola. La comunicació també

presenta una tipologia exhaustiva d'aquests nous nuclis de poblament que van començar a créixer a redós de les velles masies, i sempre sota l'impuls i la direcció dels seus propietaris. Es defensa que foren aquestes masies i les decisions preses pels seus propietaris les que afaïçonaren i condicionaren l'urbanisme d'un gran nombre d'entitats de població que sorgiren al Penedès durant el cicle expansiu de la viticultura.

La segona comunicació "La masia com a patró d'organització territorial. Actualitat i variacions del model a la Plana de Vic", dels autors Xavier Eizaguirre i Carles Crosas, reflexiona sobre quin és el present i el passat del model territorial de la masia. Algunes investigacions dutes a terme des del Laboratori d'Urbanisme (LUB) s'han centrat en l'anàlisi de les modificacions que han experimentat alguns territoris catalana amb forta presència de la masia, i molt especialment, l'entorn de la Plana de Vic. Un primer episodi observa l'evolució del model primitiu amb les transformacions de l'agricultura al llarg del XVIII. Un segon, les dinàmiques experimentades durant la segona meitat del segle XX i fins avui. Aquests referents, estudiats a fons a través dels cadastres de rústica i de cartografies històriques, permeten restituir la genealogia territorial i donen arguments per una visió crítica del present i el futur. En l'anàlisi de l'ocupació de l'espai no urbanitzat, s'observa quin ha estat el rol de la masia, veient com s'ha "reproduït", estès i transformat fins a arribar a la rica casuística contemporània: lloc productiu, de residència, de serveis, etc.

La tercera comunicació "Masos, masies i cases de pagès a la Catalunya de 1860: una anàlisi espacial", dels autors Albert Esteve Palós i Miquel Valls Fígols, elabora un mapa sintètic de l'àrea d'influència territorial de les masies a Catalunya el 1860. Les dades provenen del Nomenclàtor del cens de població d'aquell any que, per les seves característiques singulars, és l'únic que permet identificar les masies de forma individualitzada. De les 27.000 entitats de població que recull el Nomenclàtor de 1860 a Catalunya, més de 20.000 van ser classificades com a masos, masies o cases de pagès, fet que permet conèixer-ne la distribució a escala municipal, mesurada en termes de densitat. Amb l'ajuda de l'estadística espacial, s'explora la distribució territorial de les masies a Catalunya per identificar-ne l'àrea d'influència i les àrees de màxima concentració a partir de criteris estadístics ben definits. Es tracta d'una visió estadística que complementa les acurades i riques descripcions que eminents experts en geografia de Catalunya han fet sobre la presència de la masia en el territori.

La quarta comunicació "Els masos de la Vall de Querós (Sant Hilari Sacalm, La Selva)", dels autors Emma Llach i Palmada i Joan Llinàs i Pol, mostra com la vall de Querós, a les Guilleries, està deshabitada des de fa mig segle. Un estudi històric, arqueològic, documental i etnològic de la

vall ha permès reconstruir l'evolució i les característiques dels masos que conformaven aquesta antiga parròquia travessada pel Ter. S'esbossen els principals trets de la història de Querós, fent especial atenció al procés que, a partir del segle XVIII, va provocar primer l'èxode dels propietaris i l'establiment de masovers i, finalment, l'abandó de la vall. S'exposen, finalment, les principals dades sobre cadascun d'aquests masos en relació amb la seva història, què se'n conserva després d'anys d'abandó i quina fou la vida dels seus darrers habitants.

La cinquena comunicació "El Vallespir, frontera septentrional del món del mas català", de Joan Peytaví Deixona, reflexiona sobre com en un territori de frontera històrica ben particular, el mas constitueix des de fa molts segles l'hàbitat tradicional majoritari alhora que representa encara avui l'element paisatgístic més emblemàtic, una circumstància única a la Catalunya del Nord. Més al nord, al Rosselló i el Conflent, vorejant l'eix de la Tet, les masies escassegen. En primer lloc, s'evoquen les raons històriques i geogràfiques d'aquest estat de fet, entre diversos confins, espais fronterers antics, a tocar del Llenguadoc i en front del regne de França. En segon lloc, es fa un recompte de les construccions, presents i passades, població per població, que demostra el pes del mas en l'espai nord-català, mitjançant l'anàlisi dels plànols cadastrals antics dit "napoleònics" (anys 1815-1835) i els actuals. Finalment, s'analitza a través de l'exemple d'una població concreta (Prats de Molló, la Menera o Montferrer) l'estudi del poblament dels masos.

La sisena comunicació "Evolució de la població rural catalana i opcions de futur", de Francesc Reguant i Fosas, mostra com Catalunya al llarg del segle XX, però sobretot a partir de mitjan anys cinquanta, va patir una transformació radical en la seva configuració econòmica i demogràfica. Les àrees rurals, bàsicament agrícoles, es veieren trasbalsades per la mecanització del camp, que va reduir dràsticament les necessitats de mà d'obra. Molts agricultors van emigrar a la ciutat i els que quedaren van passar a ser una minoria, amb la consegüent pèrdua de pes social i econòmic. Tot i així, el sector agrari va saber reaccionar fins a constituir l'important clúster agroalimentari català. Des d'un altre punt de vista hi va haver una millora general de les comunicacions, fet que va permetre la deslocalització industrial envers àrees rurals i, fins i tot la deslocalització digital a partir de les noves opcions que ofereix la telemàtica. Tot plegat va propiciar la diversificació productiva i l'impuls de noves dinàmiques de recuperació econòmica social i cultural. La comunicació exposa les dades objectives de l'evolució de la població rural i alhora proposa les millors estratègies per a donar resposta positiva envers un desenvolupament rural equilibrat.

La setena comunicació "La pervivència dels noms dels masos a la toponímia major actual de Catalunya", de

Joan Tort i Donada, fa una anàlisi, des del punt de vista de l'onomàstica i de la geografia, sobre la presència dels noms de masos i masies en la toponímia major actual de Catalunya. Sobre la base de l'estudi sistemàtic dels nomenclàtors de població i de les fonts de toponímia major de més rellevància, es determinen en quina proporció els noms de masos i masies són presents avui dia en els noms de les entitats col·lectives de població; és a dir, tant en els noms de ciutats, viles i pobles com en els de veïnats, barris i urbanitzacions. Dins aquesta darrera categoria es fa una atenció particular en la pervivència del nom tradicional (de mas o masia) en el nom actual —bo i tenint en compte que, precisament, ha estat en l'àmbit dels noms d'aquestes tipologies urbanístiques més recents on s'han produït algunes de les desfiguracions i alteracions més notables del patrimoni onomàstic català contemporani.